

فصلنامه علوم و فنون مرزی، دوره هشتم، شماره ۴ (۳۱)، زمستان ۱۳۹۸

صص ۹۹-۱۲۸

راهبرد همزیستی مسالمت آمیز درون مرزی و فرامرزی در دیپلماسی چندضلعی عمومی پیامبر اسلام (ص)

سروش امیری^۱ - استادیار علوم سیاسی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

رخسار عاشوری رودپشتی - دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام، تهران، ایران

میرابراهیم صدیق - استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

الله‌قلی اسماعیلی پور - کارشناسی ارشد فرماندهی و مدیریت انتظامی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۱۷

چکیده

دیپلماسی عمومی با راهبرد همزیستی مسالمت آمیز در اسلام دارای پیشینه‌ای طولانی است و تاریخچه کاربرد آن به دوران زمامداری پیامبر (ص) بازمی‌گردد. در واقع، پیامبر اسلام (ص) در کنار استفاده از دیپلماسی در چارچوب سنتی و مرسوم آن، از دیپلماسی عمومی برای برقراری ارتباط با ملت‌ها و انجام رسالت جهانی خود استفاده کرده است. اما در این میان، یکی از جنبه‌های بسیار مهم زندگی پیامبر (ص) حیات دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) است؛ یعنی شیوه‌های ارتباطی و دیپلماسی که به کار بستن آن‌ها از سوی پیامبر (ص) موجب شد تا دین اسلام و آموزه‌های آن، ابتدا در میان ساکنان عرب نواحی مرکزی شبه جزیره عربستان و سپس در قسمت پهناوری از جهان انتشار یابد. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که در راهبرد همزیستی مسالمت آمیز درون مرزی و فرامرزی در دیپلماسی چندضلعی عمومی پیامبر اسلام (ص) از چه روش‌هایی استفاده شده است؟ روش پژوهش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که دیپلماسی عمومی پیامبر اسلام با راهبرد همزیستی مسالمت آمیز با بهره‌گیری از در سه سطح توانسته ایفای نقش کند و از رهگذر این تعامل هم‌افزا بر سیاست همزیستی مسالمت آمیز درون مرزی و برون مرزی تأثیر گذار باشد. پیامبر (ص) با داشتن ویژگی‌هایی همانند گشودگی، همدلی، حمایتگری، مثبت‌گرایی و مساوات‌طلبی، شیوه‌ای ستودنی از ارتباطات و دیپلماسی عمومی را به وسیله دعوت خصوصی و عمومی؛ روش مسالمت آمیز سیاسی؛ پیمان‌های مختلف با قبایل درون مرزی و همسایگان مرزی به منصفه ظهور رساند.

واژه‌گان کلیدی: دیپلماسی عمومی، قدرت نرم، تبلیغات، افکار عمومی.

مقدمه

پژوهش‌ها نشان می‌دهند دیپلماسی عمومی برای نخستین بار در آمریکا در سال ۱۹۶۵ توسط "ادموند گولین" رئیس مدرسه حقوق و دیپلماسی فلچر در دانشگاه "تافتس" همراه با تأسیس مرکز "ادوارد آر. مورو" برای دیپلماسی عمومی به کار گرفته شد. این مرکز در یکی از اولین بروشورهای خود، دیپلماسی عمومی را تأثیرگذاری بر نگرش‌های عمومی برای شکل‌دهی و اجرای سیاست‌های خارجی و شامل ابعادی از روابط بین‌المللی می‌داند که فراتر از دیپلماسی سنتی است (Cull, 2009: 18). با شواهد دیگری از کاربرد نخستین بار دیپلماسی عمومی در مقاله "گنیکولاس جی. کول" کاربرد این عبارت در متن روزنامه‌های "نیویورک تایمز"، "واشنگتن پست" و "کریستینس ساینس مانیتور" بوده است.

در سرمقاله‌ای از روزنامه نیویورک تایمز چاپ لندن در ژانویه سال ۱۸۵۶ اصطلاح دیپلماسی عمومی مترادف با "مدنیت" به انتقاد از رئیس جمهور وقت آمریکا پرداخته است. در طول جنگ جهانی اول نیز این اصطلاح برای توصیف گروهی از رویه‌های دیپلماتیک جدید کاربرد وسیعی یافت (Cull, 2009: 62). ملیسن معتقد است که دیپلماسی عمومی یک راهبرد ارتباطی ویژه و هدفمند برای ساخت یک تصویر مثبت از یک کشور که نزد افکار عمومی خارجی است. مفهوم دیپلماسی عمومی، به شدت متوجه افکار عمومی و حتی متمرکز بر آن است. امروز توجیه لزوم تأثیرگذاری بر افکار عمومی دیگر کشورها، از راه به کار گرفتن ابزارهای مختلف ارتباطی و رسانه‌ای میسر است

-
- 1 . Edmund Gullion
 - 2 . Tufts
 - 3 . Edward R. Murrow
 - 4 . Nicholas J. Cull
 - 5 . New York Times
 - 6 . Washington Post
 - 7 . Christian Science Monitor
 - 8 . Civility

(Melissen, 2005: 18). مهم‌ترین هدف راهبرد همزیستی مسالمت‌آمیز با دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) از زمان آغاز رسالت، دعوت ملت‌ها، اقوام و قبایل دیگر به اسلام و توسعه قلمرو نفوذ اسلام در بین ملت‌ها و جوامع مختلف بود. بدین منظور، پیامبر (ص) در کنار استفاده از دیپلماسی سنتی، از دیپلماسی عمومی و روش‌های متنوع آن (سیاسی، فرهنگی - تبلیغاتی، اقتصادی و بشردوستانه) بهره گرفته و بدین وسیله موفق گردید با مردم و افکار عمومی ارتباط برقرار کند و ضمن دعوت آن‌ها به اسلام و گسترش صلح و دوستی میان اقوام و ملت‌های مختلف، زمینه‌های گسترش و تحکیم تمدن اسلامی را در بخش اعظم دنیای آن زمان فراهم سازد. ضرورت موضوع در این است که بکار بردن دیپلماسی عمومی چندضلعی می‌تواند بهره‌وری سیاست داخلی و خارجی را برای یک کشور به ارمغان بیاورد و نبود آن می‌تواند سبب تحمیل هزینه گردد.

پیشینه پژوهش

حمیدالله (۱۳۷۷) در پژوهشی بع بررسی نامه‌های پیامبر پرداخته است بر اساس بررسی‌های وی، هفت گروه محتوایی نامه‌های پیامبر اعظم (ص) به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تأثیر چشمگیری در پویایی و اثربخشی دعوت اسلام بر جا گذاشته است و در مجموع اتخاذ این امر، یک راهبرد تبلیغی هوشمندانه بی‌نظیر در تبلیغ احکام الهی در تاریخ بشریت بشمار می‌رود. وایت (۲۰۰۱) از بررسی تعاریف دیپلماسی چنین استنباط می‌کند که دو برداشت و تلقی متفاوت از دیپلماسی وجود دارد: الف) دیپلماسی به‌مثابه فرایند روابط، ب) دیپلماسی به‌مثابه فن یا هنر (ابزار). براین وایت با درک درست این تفاوت معتقد است که می‌توان از دو منظر کلان و خرد به دیپلماسی نگریست و به تعریف آن پرداخت. از منظر کلان (چشم‌انداز سیاست جهانی) دیپلماسی عبارت است از فرایند ارتباطات میان کنشگران بین‌المللی برای حل و فصل کشمکش‌ها و منازعات جهانی از طریق گفتگو و مذاکره باهدف جلوگیری از وقوع جنگ. از این منظر، دیپلماسی به‌اشکالی از تعاملات همکاری‌جویانه

دولت‌ها اشاره دارد که باهدف مدیریت و استقرار نظم در نظام جهانی و جلوگیری از تبدیل کشمکش‌ها به جنگ صورت می‌گیرد. اما از منظر خرد (چشم‌انداز سیاست خارجی) دیپلماسی به‌عنوان یک ابزار در اختیار دولت‌ها در کنار دیگر ابزارها مانند نیروی نظامی تعریف می‌شود که در راستای تحقق اهداف سیاست خارجی کنشگران بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بریج و جیمز^۱ (۲۰۱۰) دیپلماسی را شامل ارتباطات میان مقامات دولتی می‌داند و به‌منظور ارتقاء سیاست خارجی از طریق توافقات رسمی یا ترتیبات ضمنی طراحی شده است. همچنین دیپلماسی از مجاری گوناگونی علاوه بر نمایندگی‌های کشورهای در سرزمین‌های دیگر به اجرا درمی‌آید. به اعتقاد جین بیگلر (۲۰۰۵) نکات بااهمیت در دیپلماسی عمومی، این است که «چگونه می‌توان از طریق جلب نظر مردم (یا بخشی از مردم) سایر کشورها برای اعمال فشار بر دولت‌های خود، در جهت حمایت از اهداف موردنظر دست‌یافت» (فرهنگی، ۱۳۸۲: ۱۲). در این پژوهش بیش‌تر با تلقی اخیر از دیپلماسی به معنای راهبرد برون و درون‌مرزی است. بر مبنای این راهبرد، دیپلماسی یک فعالیت سیاسی است که دولت‌ها را قادر می‌سازد تا اهداف سیاست خارجی خود را بدون توسل به‌زور، از طریق تبلیغات یا قانون محقق سازند.

مبانی نظری

"ملیسن" معتقد است که دیپلماسی عمومی یک راهبرد ارتباطی ویژه و هدفمند برای ساخت یک تصویر مثبت از یک کشور که نزد افکار عمومی خارجی است. مفهوم دیپلماسی عمومی، به‌شدت متوجه افکار عمومی و حتی متمرکز بر آن است. امروز توجه لزوم تأثیرگذاری بر افکار عمومی دیگر کشورها، از راه به کار گرفتن ابزارهای مختلف ارتباطی و رسانه‌ای میسر است (Melisse, 2005: 17). از نظر اسلام، مکانیسم صلح قطع پایه‌های جنگ است که عمدتاً از طریق ایجاد رابطه منطقی میان غرایز و فطرت صورت

1 . Berridge

2 . James

می‌گیرد. انسان‌ها فطرتاً از جنگ نفرت دارند و به صلح و ثبات علاقه‌مندند، اما گزینه برتری طلبی و قدرت‌جویی گاه این خواست عمیق فطری را زیر پا نهاده و روابط اجتماعی را به تعارض و جدال می‌کشاند. بنابراین در روابط خارجی اسلام نه جنگ اصل است، آن‌گونه که رئالیست‌ها می‌اندیشند و نه صلح همیشگی، آن‌گونه که ایدئالیست‌ها باور دارند بلکه از نظر اسلام پدیده جنگ و صلح واقعیت عینی تاریخ بشر را تشکیل می‌دهند. اما در نهایت اسلام با توجه به رسالت جهانی‌اش در مورد دعوت همگان به سعادت و ایجاد رابطه صلح محوری و مسالمت‌آمیز دنبال نموده و در روابط خارجی‌اش با جوامع بیگانه، اصل را بر صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز قرار می‌دهد. (بهزادی، ۱۳۶۸: ۵۵). از سوی دیگر، چون از دیدگاه اندیشه اسلامی، صلح پایدار تنها بر محوریت قسط و عدالت اجتماعی استوار می‌گردد و ظلم و نابرابری مهم‌ترین عامل تهدیدکننده محسوب می‌شود. اسلام برای رسیدن به صلح عادلانه، مبارزه با ظلم را تجویز می‌کند. بنابراین صلح و رابطه مسالمت‌آمیز، محور شریعت اسلامی است زیرا در پرتو آن می‌توان دعوت دینی را انجام داد و از جدال سالم و حکمت و برهان بهره گرفت (سید قطب، ۱۳۶۸: ۱۴۴). به‌طور کلی، اسلام در روابط خارجی؛ صلح را قاعده و اصلی همیشگی و جنگ را استثنائی محدود به حالات ضروری و خاص می‌داند. اسلام برای صلح و آرامش، به حوزه‌های مختلف توجه نموده و می‌کوشد تا برای استقرار آن راهکارهایی عینی و منطبق با نیازهای انسانی عرضه کند (آلادپوش و توتونچیان، ۱۳۷۲: ۸۷). برای فهم نظام‌یافته ارتباطات و دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) و اصول حاکم بر آن، الگوی نظری برساخته گافمن و هابرماس ارائه می‌شود و بر اساس آن، به تحلیل ارتباطات میان فردی پیامبر (ص) پرداخته می‌شود. ارتباطات در خلأ صورت نمی‌گیرد بلکه معمولاً در یک فضا صورت می‌گیرد که اروین گافمن از آن با عنوان "صحنه" نام می‌برد. پس "صحنه" محیطی است که ارتباط در درون آن انجام می‌گیرد. فضا دارای دو بخش است: بخشی از آن طبیعی و خارج از کنترل کنشگر است و بخشی از آن

قابل کنترل بوده و برای بهبود فرایند ارتباط بازسازی می‌شود. “پشت‌صحنه” جایی است که پیام فرست خود را برای ارتباط موفق آماده می‌کند (جورج رتیزر، ۱۳۸۳: ۹۲). توانایی برقراری رابطه با دیگران در جهت برآورده نمودن نیازها، خواسته‌ها، حق و حقوق به شکل کارآمد و مؤثر به نحوی که به نیازها، خواسته‌ها، حق و حقوق دیگران صدمه‌ای وارد نشود و در عین حال که رابطه برای خود شخص مفید است، برای طرف مقابل هم سودمند می‌باشد.

شکل شماره ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از روش اسنادی تدوین شده است.

بحث و یافته‌ها

دیپلماسی عمومی در راستای دستیابی به اهداف موردنظر خود، از روش‌ها و شیوه‌های متنوعی بهره می‌گیرد که در همه آن‌ها، ایجاد تأثیر بر اعتقادات، افکار، تمایلات، گرایش‌ها و رفتارهای مردم کشورهای دیگر و افکار عمومی ملت‌ها محور اساسی را تشکیل می‌دهد. ارتباطات الهی، انسانی، اجتماعی، میان فرهنگی و ابزاری در طول تاریخ اسلام، پایه اساسی در پیشرفت این آیین بوده است. به طوری که اسلام ابتدا برخی از وسایل

ارتباطی زمان جاهلیت، مانند: شعر و خطابه را با تغییر پیام در خدمت ترویج و تبلیغ اسلام در آورد و در ادامه برخی گونه‌های جدید، مانند: قرآن، سنت، اذان، روابط دوستانه و شخصی، سرایا، مسجد، حج و... را ابداع و به کار گرفت (خندان، ۱۳۷۴: ۲۲۱). از این رو بررسی منابع تاریخی، بیانگر این نکته مهم است که پیامبر (ص) در نتیجه توان مخاطب شناسی و جامعه‌شناسی بسیار دقیقی که داشتند، از ابزارها، نهادها و شیوه فرهنگی - ارتباطی متفاوت و متعدد برای نشر دعوت اسلامی بهره گرفتند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱- کتاب (قرآن)

معجزه پیامبر (ص) (کتاب) خواندنی و ارتباطی است. برخلاف پیامبران پیشین که معجزات آن‌ها، از قبیل تبدیل عصا به اژدها و زنده کردن مرده بود که زمینه را برای ارتباط اقناعی فراهم می‌نمود، معجزه پیامبر ماهیتاً ارتباطی و فرهنگی است؛ در قرآن کریم، پیامبر بیشتر با هویت ارتباطی با عناوین "رسول" و "نبی" معرفی شده و کمتر به‌عنوان شخصیت حقیقی معرفی شده است. شخصیت حقیقی ایشان در رتبه دوم قرار گرفته است. سالیانه هزاران کتاب و نشریات مختلف به زبان‌های متفاوت توسط دستگاه دیپلماسی عمومی کشورهای مختلف در جهت شکل‌دهی به افکار عمومی جوامع هدف و اثرگذاری بر آن‌ها چاپ و منتشر می‌شوند. همچنین، در این راستا از تولیدات هنری متنوعی مانند فیلم‌های سینمایی و تلویزیونی، گروه‌های نمایشی، موسیقی، نقاشی، کاریکاتور و غیره نیز در دیپلماسی عمومی به نحوی بهره‌برداری می‌شود. در سال‌های اخیر نشریات اینترنتی، وب‌نوشته‌ها و وب‌گاه‌ها در دنیای مجازی نیز در خدمت دیپلماسی عمومی قرار گرفته‌اند (Melisse, 2005: 205). قرآن، پیام اصلی اسلام است که حتی رمزگذاری آن نیز به‌وسیله پروردگار متعال انجام شده است و به‌عبارتی دیگر محتوای پیام اسلام، همان محتوای قرآن است که پروردگار متعال، محتوای آن را با نماد الفاظ از طریق جبرئیل بر پیامبر اسلام (ص) نازل فرموده است. اما مسئله مهم در اینجا این است که انتقال پیام پروردگار، با دریافت پیامبر (ص) به پایان نمی‌رسد و همین که پیامبر این پیام را دریافت نمود، باید خود به

فرستنده و ابلاغ کننده‌ای تبدیل شود و این پیام را به دیگران منتقل سازد (خندان، ۱۳۷۴: ۱۸۴ - ۱۸۵). درباره ویژگی‌های قرآن، این رسانه الهی که معجزه جاویدان رسول اعظم (ص) هست، امام علی (ع) فرموده‌اند: "قرآن فرمان دهنده است و بازدارنده، خاموش است و گوینده، حجت خداست بر آفریدگانش که بدان پیمان گرفته است از ایشان و همگان را نهاده است در گرو آن، نور -هدایت- خود را با قرآن تمام گرداند و دین خود را بدان به کمال رساند و جان پیامبر خویش را هنگامی ستاند که از رساندن احکامی که موجب رستگاری آفریدگان است، فارغ ماند" (شهیدی، ۱۳۸۰: ۱۹۴). لذا پروردگار که منبع اصلی پیام دین به طور اعم است، پیام‌های خود را با رمزهایی که خود به آن‌ها "آیه" می‌گوید، برای بشر فرستاده است و محتوای پیام تبلیغی اسلام و دعوت اسلام، همان محتوای قرآن است.

۲- ایجاد سازمان‌ها و نشانگان جدید دیپلماسی عمومی و ارتباطی و رسانه‌ایی

- شعائر به عنوان رسانه

هزاران ایستگاه رادیویی و تلویزیونی با به کارگیری زبان‌های متنوع در سراسر جهان، اهداف دیپلماسی عمومی کشورهای مختلف را دنبال می‌کنند. در اینجا است که دیپلماسی عمومی به پروپاگاندا یا تبلیغات نزدیک می‌شود و تلاش می‌کند تا برنامه‌ها و اهداف مورد نظر دستگاه سیاست خارجی را از طریق رسانه‌های دیداری و شنیداری در کشورها و جوامع هدف تحقق بخشد و افکار عمومی آن‌ها را به صورت هدفمند دست‌کاری کند (Leonard, 2002: 38). از جمله مسائل مهم و شایان توجه در روش تبلیغ پیامبر اعظم (ص) وضع شعائر دینی و ابداع نهادها و نمادهایی بوده است که تا زمان آغاز عصر دعوت ایشان، رواج نداشت و این رسانه سازی، نقشی مؤثر و مهم در یادآوری معارف دینی و یا تبلیغ و یا فراخوان برای انجام یک آیین دینی به همراه داشته است که از جمله آن‌ها می‌توان به

مسجد، نماز، نماز جمعه، اذان، اقامه، منبر، کتابت و نویسندگی اشاره کرد (مطهری، ۱۳۷۸: ۲۳۴).

- نمادها

مراد از جنبه تبلیغی بودن اذان و اقامه، این است که یکی از مهم‌ترین روش‌های تبلیغ، القاء از طریق تکرار است و در این دو شعار دینی که هر روز پنج بار تکرار می‌شود، بسیاری از معارف و تعالیم دینی به صورت کوتاه و موجز مورد تأکید قرار می‌گیرد. به ویژه که مستحب است مؤمنان به هنگام شنیدن فرازهای اذان و اقامه آن را تکرار کنند (الویری، ۱۳۸۳: ۵۳-۵۴). مسجد نیز در نظام دینی، پایگاهی برای عبادت فردی و مرکزی برای اخذ تصمیم‌ها و مشورت‌ها و حل و فصل امور و برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری حرکت‌ها است (زرگری نژاد، ۱۳۸۴: ۳۳۹).

- تریبون

می‌توان گفت که مهم‌ترین تریبون همه دین‌ها را پرستشگاه‌ها و عبادتگاه‌های آن‌ها تشکیل می‌دهد و "مسجد"، به عنوان نخستین هدیه جغرافیایی، تریبون بینش اسلامی و دین اسلام، از سوی پیامبر (ص) به مسلمانان عطا شد (سعیدی رضوانی، ۱۳۷۲: ۳۵-۳۶). نماز جمعه نیز، نماز عمومی هفتگی اسلام است؛ که منظور عمده از این اجتماع، شنیدن خطابه‌های آن است (مطهری، ۱۳۸۵: ۲۳۶-۲۳۹).

۳- بازیابی و پویایی روش‌های وقت

از دیگر نکات مهم درباره ابزارها و روش‌های ارتباطی پیامبر اعظم (ص) این است که آن حضرت با ایجاد تحول در برخی ابزارها و روش‌های موجود، آن‌ها را در خدمت اهداف دینی قرارداد که نمونه این ابزارها، مراسم حج، خطابه، شعر و قصه است (الویری، ۱۳۸۳: ۵۴).

حج -

یکی از روش‌های دیپلماسی عمومی سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی است. بنیادهای، مؤسسات و سازمان‌های غیردولتی متعددی توسط برخی کشورهای غربی و به‌ویژه آمریکا در جهت فعالیت در کشورهای هدف و گسترش افکار و ایده‌های موافق سیاست‌های کشورها در بین مردم آن‌ها تشکیل شده‌اند. حج یکی از سازمان‌های غیردولتی و بین‌المللی است البته ذکر این نکته مهم است که موسم‌های حج، در همان سال‌های نخست آغاز و گسترش دعوت پیامبر اعظم (ص) همیشه فرصت مناسبی بود که ایشان از آن برای نشر دین و دعوت قبایل استفاده می‌کردند.

- خطابه، شعر و قصه

طوایف مختلف در این موسم، در مکه و بازارهای اطراف آن جمع می‌شدند و حرمت ماه‌ها نیز هرگونه آسیب و آزاری را ممنوع می‌داشت و پیامبر با توجه به فضای به وجود آمده، افراد سرشناسی را که دارای نفوذ در میان قوم خود بودند، وقتی وارد مکه می‌شدند، شناسایی و با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کرد و به دین اسلام دعوت می‌نمود؛ به طوری که تماس با زائران شهر یثرب نیز که به انعقاد پیمان عقبه اول و دوم و سرانجام هجرت مسلمانان و پیامبر به شهر یثرب منجر شد، در ایام حج و از طریق عرضه دعوت پیامبر بر قبایل مختلف صورت گرفت (فیاض، ۱۳۸۴: ۶۶).

۴- روان‌شناختی پیامبر (ص)

- الگوسازی

از جمله عوامل بسیار مهم در سرعت گسترش دعوت پیامبر اعظم (ص) ارائه الگوی عملی از رفتار و منش و شخصیت خود ایشان بوده است. "اسوه حسنه‌ای" که بعدها، قرآن نیز بر آن تأکید کرد (الویری، ۱۳۸۳: ۵۶). پنج ویژگی الگو بودن پیامبر اسلام (ص):

الف) گشودگی؛ گشودگی، ارائه اطلاعاتی است که هر کس به صورت طبیعی می‌تواند آن را در بخش پنهان پنجره جوهری خود نگه دارد. برای ارتباط مؤثر، پیام فرست می‌بایست بخشی از اطلاعات را مخفی نگه دارد. به تعبیر گافمن، تمام زوایای پشت‌صحنه نباید برای حضار یا مخاطبان آشکار گردد. درعین حال، حوزه پنهان هر چه کمتر باشد و ارتباط گر بتواند اطلاعات بیشتری از خود در اختیار مخاطبان قرار دهد، فرایند ارتباط بهتر خواهد شد؛ ب) همدلی؛ یعنی داشتن احساسی که دیگری بدان دست نیافته است. پس همدلی صرفاً همدردی کردن^۳ با دیگران نیست، بلکه درک کامل احساس دیگری است. انسان همدل کسی است که می‌تواند خود را جای دیگران تصور کرده و احساسات وی را درک کند. مفهوم همدلی را لرنر وارد حوزه جامعه‌شناسی توسعه کرد. لرنر معتقد است افرادی که از طریق مسافرت‌های برون‌مرزی با فرهنگ‌های متفاوت آشنا می‌شوند، بهتر می‌توانند خودشان را جای دیگران فرض نمایند. به عبارت دیگر، این افراد از همدلی بالایی برخوردارند. از آنجا که ساکنان جهان سوم به‌ویژه روستاییان کمتر می‌توانند مسافرت کنند، رسانه‌ها به‌ویژه تلویزیون وسیله‌ای است که آن‌ها را با فرهنگ‌های مختلف آشنا نموده و میزان همدلی را بالا می‌برد. پس رسانه‌ها تأثیر مثبت بر توسعه جوامع جهان سوم خواهند داشت. بدین ترتیب افرادی که از همدلی بالا برخوردارند، در ارتباط با دیگران موفق‌ترند (ورنر و تانکار، ۱۳۸۵: ۲۳)؛ ج) حمایتگری؛ ارتباطات میان فردی همدلانه نمی‌تواند در یک فضای توأم با هراس و تهدید دوام یابد و دیر یا زود به دشواری کشید شده و منجر به گسستگی رابطه می‌شود؛ د) مثبت‌گرایی؛ مثبت‌گرایی به نگرش مثبت به خویش، احساس خوشایند و مثبت به دیگران و درنهایت احساس مثبت و خوشایند در مورد وضعیت عمومی

-
- 1 . Openness
 - 2 . Empathy
 - 3 . Sympath
 - 4 . Supportiv
 - 5 . Positivenwss

اشاره دارد (خان محمدی، ۱۳۸۶؛ ه) تساوی: ارتباطات میان فردی عموماً زمانی مؤثر خواهد بود که فضای حاکم، فضایی مبتنی بر تساوی باشد (فرهنگی، ۱۳۸۲: ۱۱۱-۱۲۲).

- انعطاف‌پذیری

به طوری که نرم‌خویی پیامبر اعظم (ص) در برابر ایذاء و آزار قریش، تأثیر فرهنگی و تبلیغی فراوان داشت و به گسترش دعوت در مکه مدد رساند (زرگری نژاد، ۱۳۸۴: ۲۵۵).

- بخشنده

همچنین پیامبر اسلام همیشه عطوفت و بخشش را بر انتقام و کشتار مقدم می‌داشته است و توصیه پیامبر به رعایت حال اسیران و اینکه مسلمانان موظف‌اند رفاه حال اسیران را بر رفاه خود ترجیح دهند، نمونه‌ای بی‌سابقه در تاریخ بشریت بشمار می‌رود (شهیدی، ۱۳۶۷: ۸۹).

۵ - با استدلال برخورد کردن

- جدل افلاطونی

یکی دیگر از روش‌های پیامبر اعظم (ص) برای تبلیغ دین، پیش گرفتن روش بحث منطقی در برخورد با مخاطبان بود. به عنوان مثال وقتی قریش از "حصین" درخواست کردند که با پیامبر صحبت کند تا آن حضرت از بت‌های آن‌ها به بدی یاد نکند، وی به نزد پیامبر آمد و خطاب به ایشان گفت: چه می‌گویی؟ چرا بت‌های ما را به بدی یاد می‌کنی؟ پیامبر (ص) در پاسخ فرمود: ای حصین چند خدا را می‌پرستی؟ وی گفت: هفت خدا را در زمین و یک خدا را در آسمان. حضرت پرسید: وقتی زیانی متوجه تو می‌شود کدام یک را می‌خوانی؟ حصین گفت: خدایی را که در آسمان است. حضرت فرمود: اگر اموال تو از بین برود، کدام یک را می‌خوانی؟ گفت: خدایی را که در آسمان است. حضرت فرمود: هم اوست که دعای تو را اجابت می‌کند و حال آنکه تو برای او شریک قائل می‌شوی. ای حصین اسلام بیاور تا در امان باشی و حصین نیز اسلام آورد (الویری، ۱۳۸۳: ۵۴).

۶- هجرت

یکی از روش‌های تبلیغی پیامبر اعظم (ص) توصیه ایشان به هجرت بوده است. اتخاذ و انجام این تصمیم چه در هجرت مسلمانان به حبشه و چه هجرت پیامبر اعظم (ص) و سایر مسلمانان به یثرب، ضمن اینکه فضایی مناسب برای آرامش و آسایش مسلمانان و امکان عمل به تکالیف اسلامی و استمرار تبلیغ در شرایط بن‌بست کامل دعوت در مکه را فراهم کرد همچنین این امر به‌نوعی موجبات گستراندن مرزهای دعوت اسلامی و انتشار اسلام شد (زرگری نژاد، ۱۳۸۴: ۲۷۲-۲۷۳).

۷- فرستادن مُبَلِّغ

یکی از شیوه‌های دعوت اسلام که از سوی پیامبر اعظم (ص) به کار گرفته می‌شد، اعزام مُبَلِّغ بود. پیامبر به همراه بیعت‌کنندگان از شهر یثرب، "مصعب بن عمیر" را برای خواندن قرآن و بیان احکام و تعالیم دین اسلام روانه داشت. پیامبر بعدها از این رو، یعنی اعزام مبلغان برای شناساندن دین مبین اسلام به فراوانی استفاده کرد (فیاض، ۱۳۸۴: ۱۰۵-۱۰۶).

۸- مبارزه با خرافی‌گری

بی‌گمان اگر پیامبر اعظم (ص) در سیر حوادث زندگی، امت خود را به‌سوی پرهیز جدی از غُلُو درباره خویش نمی‌خواند، اگر نه در زمان حیات، لااقل در زمان مرگش، امت وی، او را بر مسندی غیر از مسند پیامبری از جنس بشر می‌نشانند و از همین موضع غلو بود که آیین محمد، موجب گمراهی می‌گشت و نه فلاح و رستگاری و از سوی دیگر همین رفتار، به‌نوعی یک‌جهت‌گیری تبلیغی در شیوه‌های فرهنگی ارتباطی پیامبر بشمار می‌رود. چنان‌چه پس از آنکه یگانه پسر حضرت محمد (ص) که بیش از یک سال و ده ماه نداشت، درگذشت و خورشید در آن روز به مدت دو ساعت گرفت. وقتی عموم مردم علی‌رغم گرویدن به اسلام بر اساس تفکرهای خرافی و جاهلی، گرفتن خورشید را نشانه‌ای از همدردی کیهان با درد و غم پیامبر اعظم (ص) تفسیر کردند. ایشان بی‌تأمل و تردید به میان آنان رفت و با لحنی قاطع به آنان گفت که: "ماه و خورشید دو نشانه از نشانه‌های خدایند،

برای مرگ یا زندگی کسی نمی گیرند. پس هرگاه چنین دیدید به مسجدهای خود پناه برید." (زرگری نژاد، ۱۳۸۶: ۵۵۲).

۹- مبارزه نرم

انسان نمی تواند از آغاز خلقت تا به حال جامعه ای را تصور کند که خالی از شایعه باشد و حتی برخی آن را یک پدیده اجتماعی اجتناب ناپذیر می نامند. ولی شایعات مختلف هر چه باشند، چه عمری کوتاه داشته باشند یا دراز، خصمانه باشند یا ویران کننده، از مهم ترین سلاح های مهلک جنگ های روانی در جوامع بشری بشمار می روند (نصر، ۱۳۸۰: ۲۹۷). یکی از شیوه های فرهنگی-ارتباطی پیامبر اعظم (ص) با مدد الهی، مبارزه با شایعات گوناگون بوده است.

۱۰- روش مسالمت آمیز با اهل کتاب

برخلاف تعصبات علمای یهود و نصاری که همه پیامبران قبلی را به خود اختصاص می دادند و هم از اعتراف به وحدت مبانی عقاید انبیای توحیدی گریزان بودند؛ یکی از مبانی گفت و گوی پیامبر اعظم (ص) با اهل کتاب در مدینه، این بود که به ایشان، تفهیم کند که تمام پیامبران از جانب خدای واحد مبعوث شده اند و جز تفاوت شرایع که ضرورت تکامل اجتماعی در هر دوره است، در اصل و مبانی با یکدیگر وحدت داشتند و هرگز به راه تضاد و تفرقه نرفته اند. پس پیروان این پیامبران نیز باید راه های تفرقه را وانهند و به وحدت گرایند (آل عمران، ۸۳ و ۸۴).

۱۱- نوشتاری

محمد حمیدالله نامه های پیامبر اسلام (ص) را از نظر محتوایی به ۷ گروه تقسیم کرده است که عبارت اند از: ۱. اقطاع و بخشش ها؛ ۲. امان نامه ها؛ ۳. پناه نامه ها؛ ۴. دعوت به اسلام؛ ۵. بیان احکام اسلامی؛ ۶. پیمان صلح با مشرکان؛ ۷. نامه نگاری با دشمنان. در گروه دیگر از نامه های پیامبر اسلام (ص) که شمار آن ها نیز کم نیست و پناه نامه ها نامیده می شوند، شروطی نه چندان دشوار، یاد شده است و نیک اندیشی و پاک دلی نسبت به مسلمانان، یکی

از آن‌ها است؛ ولی در بیشتر این‌گونه پیمان‌نامه‌ها، گرویدن به آیین اسلام یکی از شرط‌های بنیادین از سوی پناه‌دهنده است و یا نامه‌هایی که محتوای آن‌ها بیان احکام اسلامی بوده است، رسول اعظم (ص) احکام عبادی و بیشتر احکام اقتصادی اسلام را نشر و اشاعه داده است (حمیدالله، ۱۳۷۷: ۴۳-۴۶).

اهداف و روش‌های دیپلماسی عمومی حضرت پیامبر (ص)

پیامبر (ص) اصل دعوت به اسلام را در دیپلماسی عمومی خویش به‌عنوان یک اصل بنیادی و محوری دنبال می‌کرد و آن را مبنای اقدامات دیپلماتی خود قرار می‌داد، ۲. دومین هدف مهم در دیپلماسی پیامبر (ص). توسعه قلمرو نفوذ دولت اسلامی در راستای رسالت جهانی اسلام و به‌منظور تأمین قدرت و امنیت مسلمانان و گسترش صلح در بین ملت‌ها و جوامع مختلف بوده است (سجادی، ۱۳۸۲: ۲۵۱). بدین وسیله، دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) دربرگیرنده اقدامات و تلاش‌هایی است که آن حضرت (ص) در دوران رسالتش به‌منظور دعوت مردم به خداپرستی و توحید، از طریق نفوذ و اثرگذاری بر افکار عمومی با استفاده از ابزارهای سیاسی، تبلیغی - فرهنگی، بشردوستانه، حقوقی و اقتصادی انجام می‌داده است (جعفریان، ۱۳۸۷: ۳۱۹).

روش‌های دیپلماتیک

پیامبر (ص) با درک این ویژگی‌ها و با به‌کارگیری روش‌هایی کارآمد در حوزه دیپلماسی عمومی توانست نهضتی عظیم را در شبه‌جزیره عربستان آغاز کند که دامنه آن در سال‌های بعد بخش عمده‌ای از جهان را در بر گرفت. از جمله مهم‌ترین روش‌هایی که در دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) مورد استفاده شده‌اند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- روش سیاسی-تبلیغی

در سه سطح مردم، نخبگان و نمایندگان. پیامبر (ص) در سال‌های اولیه رسالت خود و در دوران دعوت پنهانی، به مذاکره رودررو با افراد عادی، نخبگان و افراد بانفوذ می‌پرداخت و مستقیماً آن‌ها را به اسلام دعوت می‌کرد. ایشان با روش‌های مبتنی بر موعظه حسنه و تکیه بر

مبانی فطرت انسانی، کسانی را مورد خطاب قرار می‌داد که زمینه‌های درونی برای گرایش به توحید و جذب اسلام را داشتند (جعفریان، ۱۳۶۷: ۶۷-۶۹). با آغاز دعوت علنی، پیامبر (ص) به دستور پروردگار رسالت خویش را به اقوام و خویشاوندان خود اعلام کرد و آن‌ها را به پذیرش اسلام دعوت کرد. اگرچه در این دعوت آن‌ها بلافاصله به آن حضرت ایمان نیاوردند، اما به تدریج مسلمان شدند" (بلاذری، ۱۹۷۷: ۱۱۸). در ایام حج که اعراب از سراسر جزیره به مکه می‌آمدند، رسول خدا (ص) از این فرصت استفاده می‌کرد به میان قبایل می‌رفت و افراد، نخبگان و نمایندگان آنان را به اسلام دعوت می‌کرد و در اثر همین تماس‌های مستقیم بود که زمینه گرویدن مردم یثرب به اسلام فراهم شد (السمهودی، ۱۹۵۵: ۲۲۲). آغاز دعوت پیامبر (ص) را هم‌زمان با بعثت آن حضرت در عهد مکی می‌دانند و تأکید دارند حفظ کلمه "اقراً" به‌عنوان بخشی از آیه ۱ سوره مبارکه علق، در حقیقت اثبات و نشان دادن جنبه و هویت ارتباطی دین اسلام است و این، خود یک نکته ظریف تبلیغی نیز محسوب می‌شود. اما نکته مهم این است که، نزول آیات اولیه سوره مبارکه علق، اگرچه به معنی اعلام بعثت حضرت رسول بود، اما به‌خودی‌خود، وظیفه‌ای را برای انذار و دعوت مردم به دوش ایشان نمی‌گذاشت و خصوصاً این‌که، با انقطاع و حسی، پیامبر دستور جدیدی دریافت نداشته و مأموریت ابلاغ و اعلام نبوت را نیافته بود. ولی برخی عقیده دارند که دستور انذار و ابلاغ دعوت اسلام با نزول آیات اولیه سوره "مدثر" آغاز شد و رسول خدا از همین زمان مراحل دعوت خویش را آغاز کرده است (امیری و میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۰۵). از این رو پس از ابلاغ دستور انذار، ابتدا مرحله دعوت مخفی و به عبارتی صحیح‌تر، "محدود" آغاز شد، که مدت آن حدود ۳ سال بوده است. به‌رحال بعد از مرحله مذکور، استفاده آن حضرت از شیوه ارتباط گروهی افزایش یافت. در این مرحله، دعوت پیامبر اعظم (ص) بر بنیاد سه محور: ۱. پرستش خدای واحد و سرزنش بت‌پرستی؛ ۲. تبیین هدف بعثت در ابلاغ یکتاپرستی و فراخوان عمومی آن و ۳. فلاح و نجات در پرتو توحید و ترک عبادت بتان استوار بود و با آگاهی قریش از کارکردهای اجتماعی توحید و

به خطر افتادن پایگاه اشرافی مبتنی بر بت‌پرستی و فساد قریش و ارزش‌ها و هنجارهای متأثر از آن، واکنش‌های تند برای مقابله با پیامبر (ص) و دعوت او آغاز شد که تلاش برای انزوای اجتماعی پیامبر و ایجاد مانع در مسیر ابلاغ دعوت پیامبر با اتخاذ سیاست‌های خشونت‌بار مانند: شکنجه و آزار مسلمانان، تحقیر و نیرنگ و فراهم‌سازی و انجام یک برنامه هجوم تبلیغی و روانی علیه پیامبر (ص) و طرح اتهاماتی مانند سحر بودن قرآن (احقاف، ۷). ساحر بودن پیامبر (یونس، ۲). شعر بودن قرآن (یس، ۶۹). شاعر بودن پیامبر (انبیاء، ۵). جنون (صافات، ۳۴). فراگیری تعالیم دینی از بشر و انکار جنبه وحیانی دین (نحل، ۱۰۳) و القای شبهه در این باره که چرا قرآن بر شخص دیگری نازل نمی‌شود (زخرف، ۳۱). از جمله ویژگی‌های عمومی و ارتباطی این دوره بشمار می‌رود.

۲- روش فرهنگی

در این روش از طریق برنامه‌هایی مانند تبادل اساتید دانشگاهی و دانشجویان، مبادلات کلاسیک، آموزش زبان، ایجاد مؤسسات فرهنگی و آموزشی در کشورهای هدف، ارائه کمک‌های مالی یا سازمانی به دانشگاه‌ها و نخبگان، اعطای بورس‌های تحصیلی، اعزام گروه‌های هنری و نمایشی، دعوت از هنرمندان و نخبگان و اقداماتی مشابه، تلاش می‌شود تا ضمن ارائه تصویری مثبت از کشور موردنظر، نوعی نزدیکی و قرابت فکری و اعتقادی بین گروه‌های هدف با اهداف و سیاست‌های این کشور ایجاد شود (Snow & Tylor, 2009:49). در واقع، دیپلماسی عمومی در این چارچوب، ارتباط چهره به چهره و مستقیم با خواص یا نخبگان جامعه موردنظر را به گونه‌ای طراحی و دنبال می‌کند که بتواند این اقشار را، که از جایگاه و تأثیر ویژه‌ای در جامعه خود برخوردار می‌باشند، تحت تأثیر اعتقادات، گرایش‌ها و سیاست‌های موردنظر خویش قرار دهد.

در این شیوه، پیامبر (ص) از طریق فرستادگان خود به‌طور غیرمستقیم با مردم ارتباط برقرار می‌کرد و آن‌ها را به اسلام دعوت می‌کرد. شاید بتوان اولین مبلغان اسلام را گروهی از مسلمانان دانست که به حبشه هجرت کردند. همچنین در این زمینه می‌توان از اعزام مصعب

بن عمیر به عنوان مبلغ اعزامی از سوی پیامبر (ص) برای آشنا ساختن مردم یثرب با اسلام و قرآن نیز نام برد که این سفر تبلیغی زمینه ساز انعقاد پیمان عقبه دوم بین پیامبر (ص) و مردم این شهر گردید و مقدمات هجرت تاریخی آن حضرت را به مدینه را فراهم ساخت (الواقدی، ۱۳۷۴: ۲۲۳). علاوه بر این، در زمان حضور پیامبر (ص) در مدینه و در زمانی که غزوات و سرایا با کفار و مشرکان شدت گرفته بود، دیپلماسی عمومی در چارچوب اعزام مبلغان همچنان ادامه داشت (ابن ابی شیبه، ۱۹۸۱: ۲۱۶). استفاده از مبانی مشترک فرهنگی میان مسلمانان و مشرکان بود. حج یکی از این مبانی مشترک بود. پیامبر (ص) با استفاده از این شیوه توانست بزرگ ترین موفقیت را در دیپلماسی عمومی خویش پس از هجرت به مدینه به دست آورد. استفاده از این شیوه، به انعقاد پیمان صلح حدیبیه میان پیامبر (ص) و قریش منجر شد (الواقدی، ۱۳۷۶: ۵۹۹).

۳- روش دیپلماسی اقتصادی

به وسیله تألیف قلوب داخلی و خارجی. اصطلاح "تألیف قلوب"، برگرفته از آیاتی از قرآن است و به معنای اختصاص دادن بخشی از غنائم و منابع مالی دولت اسلامی برای جذب قلوب و ایجاد ذهنیت مثبت نسبت به تعالیم اسلامی در برخی افراد و گروه های مستعد است. بر اساس آیه ۶۰ سوره توبه، موارد مصرف زکات منحصر به هشت گروه که عبارت از فقیران، عاجزان، مسکینان، متصدیان اداره صدقات، برای تألیف قلوب، آزادی بندگان، قرض دادن در راه خدا و در راه ماندگان است (سجادی، ۱۳۸۱: ۱۷۹). پیامبر (ص) در موارد متعددی از این ابزار اقتصادی برای پیشبرد دیپلماسی عمومی خود در جهت گسترش اسلام بهره گرفته است؛ از جمله در سال نهم هجری، زمانی که هیئت هایی نمایندگی به نزد آن حضرت (ص) می آمدند، پیامبر (ص) ضمن آنکه هدایایی به آنها اعطاء می کرد به درخواست های مالی کسانی هم که نیازهایی را مطرح می کردند، پاسخ مثبت می داد و سرزمین هایی را برای آنان اقطاع می کرد. این سرزمین ها پس از اقطاع در اختیار اشخاص یا قبایلی قرار می گرفت و کسان دیگری حق تصرف در آنها را نداشتند. در بیشتر موارد،

انگیزه این اقطاع‌ها تألیف قلوب بوده است (داداش‌نژاد، ۱۳۸۵: ۴۱۰). در جنگ طائف، به اشراف و بزرگانی که تازه مسلمان شده بودند یا مشرکانی که به آن حضرت (ص) کمک کرده بودند، از غنائم جنگی بیش از دیگران سهم داده شد تا موجب جلب نظر آن‌ها و قبیله و فامیلشان به اسلام و مسلمانان شود (جلیلی، ۱۳۷۴: ۹۰).

۴- روش دیپلماسی حقوق بشری

به‌وسیله عتق و فک رقبه. مکه مهم‌ترین پایگاه مشرکان بود و تصرف آن توسط مسلمانان می‌توانست زمینه را برای گسترش سریع اسلام در میان سایر اقوام و قبایل فراهم کند. پس از آنکه قریش پیمان‌شکنی کرد و برخلاف پیمان صلح حدیبیه به قبیله بنی‌بکر برای حمله به قبیله خزاعه کمک کرد، پیامبر (ص) مصمم شد که مکه را فتح کند. آنچه در فتح مکه قابل توجه است، به کارگیری دیپلماسی عمومی هوشمندانه‌ای توسط پیامبر (ص) بود که زمینه را برای فتح بدون خونریزی مکه فراهم کرد. در واقع، هنگامی که سپاهیان اسلام وارد مکه شدند، پیامبر (ص) دستور داد اعلام کنند هر کس به خانه خود برود یا به مسجد الحرام پناه برد و یا در خانه ابوسفیان باشد، در امان است. این اعلام که به کفار امنیت جانی و مالی می‌داد، باعث شد که مقاومت چندانی در مقابل سپاه اسلام صورت نگیرد و مشرکان پراکنده شوند و مکه بدون جنگ به تصرف مسلمانان درآید (امیری، ۱۳۹۵: ۳۳ به نقل از جلیلی).

با شروع جهاد، برنامه بسیار منطقی "فک رقبه" اسلام نیز در راستای گسترش دیپلماسی عمومی آغاز شد؛ زیرا پیام اسلام به بردگانی که زیر سلطه حکومت کفار ستمگر زندگی می‌کردند، این بود که برده‌ها به محض پذیرش اسلام و سرپیچی از اطاعت صاحبان خود آزاد می‌شوند (شکوری، ۱۳۷۷: ۳۹۵). آزادی برده در اسلام، به ابتدای ظهور اسلام در مکه بازمی‌گردد. یکی از سوره‌هایی که در مکه نازل شد، سوره بلد بود. این سوره را می‌توان در آن شرایط، اعلام برنامه و بیان مواضع اسلام و پیامبر (ص) نسبت به بردگی، بردگان، ایتام، مساکین و محرومان تلقی کرد. در نهایت، روش بشردوستانه دیگری که در پذیرش دعوت

اسلام و پیشبرد دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) نقش مهمی ایفا کرد، توجه اسلام به جایگاه زنان بود. اعراب در دوران پیش از اسلام، ارزشی برای زن قائل نبودند دختران خود را زنده به گور می کردند. اسلام به زنان نقش و ارزش اجتماعی و سیاسی بخشید و به آنها اعتبار داد. بیعت آنها با پیامبر (ص) در امور رهبری و حکومتی، نشانگر توجه خاص اسلام به زنان و پذیرش حق آنها در مسائل اجتماعی و سیاسی بود (جعفریان، ۱۳۶۷: ۲۵۲-۲۵۳). این اقدام بشردوستانه پیامبر (ص) اسلام، روش مؤثر دیگری در دیپلماسی عمومی آن حضرت در جهت گسترش دعوت اسلامی در بین زنان به عنوان نیمی از اعضای جوامع بشری، تلقی می گردد.

۵- سفرهای و دیدارهای دیپلماتیک

پیامبر (ص) هنگام ورود به طائف، نزد بزرگان و اشراف طائف رفت تا آنها را به اسلام دعوت کند، اما هیچ‌یک از آنها دعوت پیامبر (ص) را نپذیرفتند. سرانجام پیامبر (ص) مأیوس و ناامید از اسلام آوردن قبیله ثقیف، به مکه بازگشت. در مسیر بازگشت پیامبر (ص) به مکه، بزرگان طائف مردم را برای آزار پیامبر (ص) تحریک کردند که موجب جراحت پیامبر (ص) شد. پیامبر (ص) برای رهایی از آزار آنها به کنار تاکستانی پناه برد و آنجا با خدا به مناجات پرداخت. صاحبان باغ که پیامبر (ص) را رنجور و زخمی دیدند، غلام نصرانی خود به نام "عداس" را با ظرفی انگور نزد حضرت فرستادند. گفت و گوی عداس با پیامبر (ص) و پرسش‌های او از آن حضرت و پاسخ‌های پیامبر (ص) به وی، باعث اسلام آوردن عداس شد (حیدری آقایی، ۱۳۸۳: ۴۲). مهم‌ترین سفر دیپلماتی و تبلیغی پیامبر (ص) که بزرگ‌ترین دستاورد را در دیپلماسی عمومی پیامبر (ص) برجا گذاشت و اساساً از آن پس، مبدأ تاریخ همه مسلمانان جهان گردید، هجرت تاریخی پیامبر (ص) از مکه به مدینه است که منجر به تشکیل و رسمیت یافتن اولین دولت اسلامی توسط شخص پیامبر (ص) شد. حتی پس از برپایی حکومت اسلامی در مدینه و به کارگیری روش‌های معمول دیپلماسی رسمی، آن حضرت (ص) همچنان به ادامه دیپلماسی عمومی خود پایبند بود و

حتی پس از فتح مکه و تحکیم قدرت نظام اسلامی، ارتباط‌گیری مستقیم با مردم، نخبگان و نمایندگان در قالب دیپلماسی عمومی همچنان ادامه پیدا کرد تا آنجا که به علت گسترش دامنه چنین ارتباطاتی، سال نهم هجری توسط تاریخ‌دانان با عنوان "عام الوفود" نام‌گذاری شده است (میرزاخان، ۱۳۶۹: ۵۲).

۶- دیپلماسی هجرت

هجرت ضمن آنکه باعث حفظ عقاید و تأمین آزادی این گروه مهاجر شد، زمینه گسترش اسلام را در خارج از شبه جزیره عربستان فراهم آورد. به گفته بسیاری از مستشرقان، هجرت به حبشه یکی از بزرگ‌ترین عوامل مؤثر گسترش اسلام در جهان بوده است. تلاش نمایندگان قریش برای بازگرداندن دسته دوم مسلمانان که به حبشه مهاجرت کرده بودند و استدلال‌های جعفر بن ابی‌طالب نماینده مسلمانان در مورد اسلام و آشنا کردن پادشاه حبشه با مبانی این دین، باعث تمایل وی به اسلام و شکست و ناکامی قریش گردید و زمینه گسترش اسلام در خارج از عربستان را فراهم کرد (امیری و میرزائی، ۱۳۹۴: ۴۴).

۷- دیپلماسی مرزی

برخورداری از حمایت‌های مالی و نظامی مسلمین متمرکز نمودند (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴: ۵۱۸-۵۲۰). دیپلماسی پیامبر با دولت‌های نیمه‌مستقل عربی، با فرستادن نامه و نماینده به دربار آن‌ها و دعوت آن‌ها به اسلام آغاز شد. پیامبر در یکی از این موارد نامه‌ای توسط حاطب ابن ابی‌بلتعبه به مقوقس حاکم دست‌نشانده روم بر مصر فرستاد. روش پیامبر در ارسال پیام، بر تکیه بر مشترکات و پذیرفتن اصل توحید و اعلام نبوت و دعوت سران دولت‌ها به اسلام استوار بود. پیامبر همین سیاست را در مورد همه سران کشورها در پیش گرفت و این سیاست در اکثر موارد با موفقیت روبه‌رو گردید. پیامبر در موارد متعددی شناسایی دولت‌های محلی را به‌عنوان یک امتیاز سیاسی در برابر پذیرش اسلام به سران پیشنهاد کرد. این سیاست، انعطاف‌پذیرترین رفتاری بود که پیامبر در روابط خارجی در پیش گرفته بود. پیامبر در پی موفقیت‌هایی که در این دیپلماسی به دست آورد، آن را ادامه

داد او نامه‌ها و هیئت‌هایی نزد پادشاهان یمن و غسان و بحرین فرستاد و در تمام این موارد به پیروزی‌های سیاسی خوبی دست یافت.

۸- پیمان‌های سیاسی

پیمان‌های پیامبر را در سه سطح می‌توان تحلیل کرد: ۱- دیپلماسی با قبایل عرب و یهودیان؛ ۲- دیپلماسی با دولت‌های هم‌جوار؛ ۳- دیپلماسی با قدرت‌های بزرگ ایران و روم.

پیمان با قبایل. با توجه به نظام ویژه قبیله‌ای حاکم بر جزیره العرب، پیامبر استراتژی برقراری روابط حسنه با تمام واحدهای سیاسی قبیله‌ای را در پیش گرفت و کوشید همه قبایل را تحت نظام سیاسی واحد گردآورد. بجاست که نقطه آغاز دیپلماسی پیامبر پس از تشکیل حکومت اسلامی در مدینه را خود پیمان مدینه بدانیم. گرچه در این پیمان، توجه اساسی بر شکل‌گیری روابط و سامان‌دهی نظام سیاسی در داخل حکومت اسلامی معطوف شده است، اما با وجود آن اصول روابط خارجی پیامبر را حداقل در برخی موارد مانند یهودیان نیز تبیین کرده است. در این پیمان روابط مسلمانان با یهودیان، بر اصل احترام متقابل، آزادی در عقاید و آداب و سنن، عدم تعرض بر همدیگر، عدم هم‌پیمانی با دشمنان یکدیگر، و بالاخره همکاری با طرف‌های قرارداد در صورت موردحمله قرار گرفتن، استوار گردیده بود (جرجی‌زیدان، ۱۳۵۲: ۶۳). پیامبر در انتخاب روابط مسالمت‌آمیز با قریش پیشگام بود. نتایجی که از پیمان صلح حدیبیه به دست آمد بسیار مهم و حیاتی بود، به طوری که خداوند در تجلیل آن سوره فتح را نازل کرد و به پیامبرش مژده پیروزی آشکاری را داد: «انا فتحنا لک فتحا مینا». این پیمان دستاوردهای زیر را برای مسلمانان در پی داشت: ۱. امنیت ده‌ساله که فرصتی را برای فعال‌تر شدن سیاست پیامبر در سایر نقاط فراهم می‌کرد؛ ۲. به رسمیت شناخته شدن اقتدار سیاسی پیامبر و دولت او در مدینه؛ ۳. ایجاد روابط مستقیم با مردم مکه و دعوت آنان به اسلام؛ ۴. جدا کردن قریش از هم‌پیمانان یهودی آن؛ ۵. افزایش قدرت و اقتدار سیاسی - نظامی مسلمانان؛ ۶. مهار کردن خطرات قریش علیه

قبایلی که تاکنون از ترس قریش فرصت نزدیک شدن به پیامبر را نداشتند؛^۷ اجازه ورود به مکه برای انجام مراسم حج؛^{۲۴} - پیمان با همسایگان. دیپلماسی پیامبر با دولت‌های نیمه‌مستقل عربی، با فرستادن نامه و نماینده به دربار آن‌ها و دعوت آن‌ها به اسلام آغاز شد. پیامبر در یکی از این موارد نامه‌ای توسط حاطب ابن ابی بلتعنه به مقوقس حاکم دست‌نشانده روم بر مصر فرستاد. روش پیامبر در ارسال پیام، بر تکیه بر مشترکات و پذیرفتن اصل توحید و اعلام نبوت و دعوت سران دولت‌ها به اسلام استوار بود. پیامبر همین سیاست را در مورد همه سران کشورها در پیش گرفت و این سیاست در اکثر موارد با موفقیت روبه‌رو گردید. پیامبر در موارد متعددی شناسایی دولت‌های محلی را به‌عنوان یک امتیاز سیاسی در برابر پذیرش اسلام به سران پیشنهاد کرد. این سیاست، انعطاف‌پذیرترین رفتاری بود که پیامبر در روابط خارجی در پیش گرفته بود. پیامبر در پی پیروزی‌هایی که در این دیپلماسی به دست آورد، آن را ادامه داد و نامه‌ها و هیئت‌هایی نزد پادشاهان یمن و غسان و بحرین فرستاد و در تمام این موارد به پیروزی‌های سیاسی خوبی دست یافت؛^{۳۴} - پیمان با قدرت‌های بزرگ. پیمان‌های پیامبر در اواخر عمر از سطح قبایل و دولت‌های کوچک منطقه فراتر رفت و تا مرکز قدرت‌های بزرگ آن روز، ایران و روم بسط یافت. این دو قدرت همیشه در منطقه سرزمین عربی به جنگ‌های توسعه‌طلبانه دست می‌زدند. پیامبر به‌منظور ابلاغ دعوت الهی و تغییر در روابط سیاسی ممالک بزرگ، نامه‌ای به وسیله دحیه بن خلیفه کلبی به دربار قیصر روانه کرد. پیامبر وهب بن شجاع را به همراه نامه‌ای به دربار کسری فرستاد.

۹- دیپلماسی شهری

این اولین بیعتی بود که به‌طور جمعی با پیامبر (ص) انجام پذیرفت. هیئت نمایندگی مدینه به وطن بازگشت و این بار بر اثر دعوت و تبلیغ آنان، دو قبیله اوس و خزرج که سال‌ها دشمنی و جنگ در میانشان حاکم بود، به برکت اسلام متحد شدند و از پیامبر (ص) خواستند که یکی از مسلمانان آگاه و قرآن‌شناس را برای تعلیم آنان به مدینه گسیل کند. پیامبر (ص) مصعب بن عمیر را اعزام کرد. سال بعد بیش از هفتاد مسلمان به نمایندگی از مردم مدینه

همراه با جمعیتی بالغ بر پانصد نفر، راه مکه را پیش گرفتند و با پیامبر (ص) بیعت کردند (عمیدزنجانی، ۱۳۷۹: ۲۹۸). لذا اوج موفقیت دیپلماسی پیامبر در ارتباط با قبایل را در سال نهم هجری می توان مشاهده کرد که نمایندگان طوایف مختلف عرب از هر سو برای بیعت و انعقاد پیمان های سیاسی به حضور آن حضرت در مدینه آمدند. در این سال بیش از سی هیئت از طوایف مختلف عرب که بیشترشان از اعراب جنوب و مسیحی و یهودی و زرتشتی بودند نزد پیامبر آمدند.

این روش ها بر اساس اصولی بود که پیامبر اسلام آن ها را اجرا کردند. اصولی که پیامبر در صدر اسلام در روابط خارجی مورد توجه قرار داد به تدریج در اعصار بعدی دچار دگرگونی شد این روش ها در معاهداتی که در ده سال حکومت پیامبر در مدینه میان او و قبایل مختلف عرب و دولت های هم جوار منعقد شد به خوبی رعایت شده است. این مهم به وسیله سه سطح دیپلماسی توسط پیامبر اسلام: دیپلماسی سطح یک همان گفتگوهای دولت به دولت است که نوعاً میان رهبران عالی رتبه سیاسی و نظامی و حول محور موضوعاتی چون آتش بس، مذاکرات صلح، پیمان ها و دیگر توافقنامه ها جریان دارد. دیپلماسی سطح دوم شامل گفتگوهای غیررسمی و فعالیت های حلال مشکل است که باهدف ایجاد رابطه و ترغیب تفکرات جدید جهت بهبود فرایند رسمی دیپلماسی اجرا می شود. فعالیت های مسیر دو اغلب توسط شخصیت های ذی نفوذ دانشگاهی و مذهبی، سازمان های مردم نهاد و دیگر کنشگران جامعه مدنی صورت می پذیرد که آزادانه تر از مقامات عالی رتبه قادر به تعامل و اندرکنش هستند درآید (USIP, 2011). اما دیپلماسی سطح سه دیپلماسی مردم با مردم است که از سوی افراد و گروه های خصوصی به منظور تشویق تعاملات و فهم متقابل میان جوامع متخاصم و ارتقاء آگاهی در این جوامع انجام می گیرد. این گونه از دیپلماسی با تمرکز بر سطوح پایه ای معمولاً شامل ترتیب دادن نشست ها و کنفرانس ها، تولیدات رسانه ای و پشتیبانی سیاسی و حقوقی از افراد و جوامع حاشیه نشین شده می گردد. همچنین باید از دیپلماسی چندضلعی نیز نام برد که به اجرای

هم‌زمان چند ضلع در فرایند دیپلماسی اشاره دارد از جمله تلاش‌های رسمی و غیررسمی برای حل منازعه، تبادلات علمی و شهروندی، مذاکرات تجاری بین‌المللی، فعالیت‌های بین‌المللی فرهنگی و ورزشی و سایر اقدامات همکاری‌جویانه. این قبیل اقدامات می‌تواند با رهبری دولت‌ها، سازمان‌های حرفه‌ای، تاجران، کلیساها، رسانه‌ها، شهروندان، مؤسسات آموزشی، فعالان و سرمایه‌گذاران به اجرا درآید (USIP, 2001). به‌طور کلی با توجه به تحولات جدید در عرصه بین‌الملل و اهمیت یافتن دیپلماسی عمومی در عرصه ارتباطات جهانی و موفقیت‌هایی که کشورهای غربی در دستیابی به اهداف و منافع خود با استفاده از این شیوه کسب کرده‌اند، شایسته است که کشورهای اسلامی و به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به پیشینه دیپلماسی عمومی در اسلام از این شیوه در سیاست خارجی خود استفاده کرده تلاش کنند تا با ملت‌ها، نخبگان، گروه‌ها و سازمان‌های غیردولتی اثرگذار در سایر کشورها ارتباط برقرار کنند و بدین وسیله زمینه را برای گسترش اهداف و منافع جهان اسلام و تغییر نگرش در رفتار دیگر حکومت‌ها را فراهم کنند.

نتیجه‌گیری

دیپلماسی عمومی مفهومی نسبتاً جدید است و تاریخچه‌ای طولانی از ادبیات مربوط به آن در حوزه روابط بین‌الملل و سیاست خارجی در دست نیست، اما با توجه به روش‌هایی که پیامبر اسلام (ص) در ابلاغ دعوت الهی و گسترش پیام اسلام در بین ملت‌ها، قبایل و گروه‌های انسانی مختلف به کار گرفته است، می‌توان ادعا کرد که این نوع دیپلماسی در اسلام از سابقه طولانی برخوردار است و اساساً اسلام توجه به ملت‌ها و ارتباط با افکار عمومی را در رأس اقدامات دیپلماتیک و مراودات خارجی قرار داده و در مقایسه با دیپلماسی سنتی و ارتباطات دولتی و حکومتی، تقدم و اولویت را برای دیپلماسی عمومی و روابط مردمی قائل شده است. بدین طریق برای همزیستی مسالمت‌آمیز درون‌مرزی و برون‌مرزی، کشورها می‌توانند در عرصه جهانی، منافع و اهداف ملی را دنبال کنند و جایگاه خود را در آن ارتقاء دهند. از این‌رو دیپلماسی عمومی منبعی مهم در قدرت و منافع

افراد، گروه‌ها، و کشورها به شمار می‌آیند. بنابراین، هر کشوری چنانچه بخواهد سیاست‌گذاری اهداف ملی‌اش را در خارج از مرزها به شکل منطقی پیگیری نماید، ناگزیر به فراهم کردن زمینه‌های مقدماتی، روانی و فکری این سیاست‌ها می‌باشد. این بستر نیز با همکاری نهادهای مختلف شکل می‌گیرد. کشورهای قدرتمند نفوذ خود را مدیون دیپلماسی عمومی به‌عنوان قدرت نرم می‌باشند. بنابراین دیپلماسی عمومی در شناخت فرصت‌ها و زمینه‌های تحقق سیاست خارجی نیز به کارگزاران خارجی کشورها کمک می‌کند. همچنین روند تصمیم‌گیری سیاست خارجی در محیطی که نسبتاً به‌وسیله آن ساخته می‌شود، اتفاق می‌افتد پیامبر (ص) چه در سال‌های اقامت خود در مکه پس از بعثت خویش، و چه در سال‌های استقرار دولت خود در مدینه پس از هجرت، در کنار به کارگیری دیپلماسی به مفهوم سنتی، هم‌زمان از دیپلماسی عمومی در راستای اثرگذاری بر مردم، نخبگان و گروه‌های غیردولتی استفاده می‌کرده است. این شیوه دیپلماسی، با تشکیل حکومت اسلامی در مدینه نه تنها کم‌رنگ‌تر نشد، بلکه به شکلی گسترده‌تر و در ابعادی وسیع‌تر همچنان مورد استفاده پیامبر (ص) قرار می‌گرفت؛ به گونه‌ای که پیامبر (ص) حتی در زمان جنگ نیز با استفاده از این نوع دیپلماسی تلاش می‌کرد تا با مردم و افکار عمومی ارتباط برقرار کرده و ضمن دعوت آن‌ها به اسلام، مروج صلح‌طلبی و مانع بروز جنگ شود. بدین‌وسیله، می‌توان گفت که دیپلماسی عمومی در اسلام دارای پیشینه‌ای طولانی است. شایسته است که کشورهای اسلامی و به‌ویژه نظام جمهوری اسلامی با توجه و رجوع به پیشینه دیپلماسی عمومی در اسلام، در کنار استفاده از دیپلماسی سنتی از دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی خود استفاده کنند و ارتباط و تعامل با ملت‌ها، نخبگان، گروه‌ها و سازمان‌های غیردولتی اثرگذار را در محور تلاش‌های دیپلماتی خود در راستای بسط و گسترش پیام دین الهی اسلام و اهداف انسانی و متعالی انقلاب اسلامی قرار دهند؛ زیرا امروزه معجزات سازی ملت‌ها و تسخیر افکار عمومی از راه توسل به فطرت حق‌طلبانه و عدالت‌خواهانه انسان‌ها می‌تواند بیشترین تأثیر را در جهت تغییر گرایش‌ها و

رفتارهای حکومت‌ها و حاکمان غیردینی ایجاد کنند. پیشنهادها- ۱- شناخت دیپلماسی ضلع اول که مخاطبینش مردم و ضلع دوم نخبگان و ضلع سوم بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشد؛ ۲- شناخت ضوابط، معیارها و اصول دیپلماسی اسلام از گفتار و عمل پیامبر اسلام (ص)؛ ۳- به دست آوردن رهنمودهایی برای تصحیح دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی ایران و کشورهای اسلامی؛ ۴- آشنایی با ضعف‌های دیپلماسی عمومی که در عملکرد دولت‌های اسلامی در روابط بین‌المللی دیده می‌شود و مقایسه آن با دیپلماسی عمومی پیامبر اسلام (ص).

منابع

- ۱) آلودپوش، علی و توتونچیان، غلامرضا (۱۳۷۲) دیپلمات و دیپلماسی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- ۲) امیری، سروش و میرزایی، زهرا (۱۳۹۵) همزیستی مسالمت‌آمیز در روابط بین‌الملل و قرآن، تهران: انتشارات، مگستان.
- ۳) امیری، سروش و میرزایی، زهرا (۱۳۹۴) روابط بین‌الملل در قرآن، تهران: انتشارات مگستان.
- ۴) بلاذری، احمد بن یحیی (۱۹۷۷) انساب الاشراف، ج ۱، بیروت.
- ۵) بهزادی، حمید (۱۳۶۸) اصول روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، تهران: نشر دهخدا.
- ۶) جرجی زیدان (۱۳۵۲) تاریخ تمدن اسلام، ترجمه علی جواهر کلام، تهران: امیرکبیر.
- ۷) جعفریان، رسول (۱۳۶۷) تاریخ سیاسی اسلام (تا سال چهارم هجری). ۲ ج، جلد دوم، چاپ دوم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۸) جعفریان، رسول (۱۳۸۷) تاریخ سیاسی اسلام (سیره رسول خدا). ۲ ج، جلد اول، چاپ هفتم، قم: نشر دلیل ما.
- ۹) جلیلی، سعید (۱۳۷۴) سیاست خارجی پیامبر (ص)، تهران: چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۱۰) جورج رتیزر (۱۳۸۳) نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ هشتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- (۱۱) جی. کول، نیکولاس (۱۳۹۰) دیپلماسی عمومی قبل از گولین سیر تطور یک اصطلاح، ترجمه روح اله طالبی آرانی، تهران: نشر دانشگاه امام صادق.
- (۱۲) حمیدالله، محمد (۱۳۷۷) نامه‌های و پیمان‌های سیاسی حضرت محمد (ص) و اسناد صدر اسلام، ترجمه سید محمد حسینی، تهران، انتشارات سروش.
- (۱۳) حیدری آقایی، محمود (۱۳۸۳) تاریخ قبیله ثقیف (از ظهور اسلام تا رحلت رسول خدا (ص)، تاریخ در آینه پژوهش، سال ۱، شماره ۴، صص. ۷۴-۳۵.
- (۱۴) خان‌محمدی، کریم (۱۳۸۶) تعیین اجتماعی مشارکت سیاسی زنان در اندیشه معاصر تشیع، فصلنامه شیعه‌شناسی، سال ۵، شماره ۱۸، صص. ۶۶-۳۷.
- (۱۵) خندان، محسن (۱۳۷۴) تبلیغ اسلامی و دانش ارتباطات اجتماعی، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- (۱۶) داداش‌نژاد، منصور (۱۳۸۵) بررسی نکات اصلی وفود در سیره نبوی، پژوهشی در سیره نبوی (مجموعه مقالات)، چاپ دوم، قم: زیتون.
- (۱۷) ریتزر، جورج (۱۳۸۳). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ هشتم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- (۱۸) زرگری نژاد، غلامحسین (۱۳۸۴) تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)، تهران: سمت.
- (۱۹) سجادی، سید عبدالقیوم (۱۳۸۲) دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام (۳)، علوم سیاسی، دوره ۶، شماره ۲۱، صص. ۲۱۴-۱۹۱.
- (۲۰) سعیدی رضوانی، عباس (۱۳۷۲) بینش اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- (۲۱) السمهودی، نورالدین علی بن احمد (۱۹۵۵) وفاء الوفاء، ج ۱، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- (۲۲) سید قطب (۱۳۶۸). اسلام مصلح جهانی، ترجمه زین‌العابدین قربانی و هادی خسروشاهی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی
- (۲۳) شکوری، ابوالفضل (۱۳۷۷) فقه سیاسی اسلام، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- (۲۴) شهیدی، سید جعفر (۱۳۶۷) تاریخ تحلیلی اسلام، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

۲۵) عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۹) فقه سیاسی: حقوق تعهدات بین‌المللی و دیپلماسی در اسلام، تهران: سمت.

۲۶) فرهنگی، علی‌اکبر (۱۳۸۲). مبانی ارتباطات انسانی، تهران: موسسه رسا.

۲۷) فیاض، علی‌اکبر (۱۳۸۴) تاریخ اسلام، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۲۸) قرآن کریم، ترجمه استاد محمد مهدی فولادوند، دارالقرآن الکریم دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.

۲۹) محسنیان راد، مهدی (۱۳۶۹). ارتباط شناسی، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول.

۳۰) مطهری، مرتضی (۱۳۸۱). سیری در سیره نبوی، تهران: انتشارات صدرا.

۳۱) مطهری، مرتضی (۱۳۸۵) ده گفتار، تهران: انتشارات صدرا.

۳۲) معین، محمد (۱۳۷۱) فرهنگ فارسی (متوسط - جلد دوم و چهارم). تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر.

۳۳) میرزاخانی، حسین (۱۳۶۹) گزیده‌ای از تاریخ تحلیلی اسلام، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.

۳۴) نصر، صلاح (۱۳۸۰) جنگ روانی، ترجمه محمود حقیقت کاشانی، تهران: انتشارات سروش.

۳۵) نهج البلاغه (۱۳۸۰). ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی، انتشارات علمی و فرهنگی.

۳۶) واقدی، محمد بن سعد (۱۳۷۴) طبقات، محمود مهدوی دامغانی، ج ۸، فرهنگ و اندیشه.

۳۷) الواقدی، محمد بن عمر (۱۳۷۶) المغازی، ج ۲، قم: انتشارات حوزه علمیه.

۳۸) ورنر، سورین و تانکارد، جیمز (۱۳۸۱) نظریه‌های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

۳۹) الویری، محسن (۱۳۸۳) شیوه‌های فرهنگی - ارتباطی پیامبر (ص) در عهد مکی، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)، شماره ۲۱، صص. ۷۰-۴۱.

40) Berridge, G. R. & James, Alan. (2001) A Dictionary of Diplomacy, New York: Palgrave MacMillan.

41) Berridge, G. R. (2010) Diplomacy: Theory and Practice, New York: Palgrave MacMillan.

42) Bigler, Gene (2005) Advancing public Diplomacy: One Advocate ArA time”, Finaxial time.

- 43) Cull, Nicholas j. (2009) Public Diplomacy before Callion، The Evolution of a phrase, in: Nancy Snow and Philip Mtaylor, Hand book of public Diplomacy, London: Rutledge
- 44) Leonard, Mark. (2002) Public Diplomacy, New York: The Foreign Policy Center.
- 45) Melissen, Jan. (2005) The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, New York: Palgrave Mac Millan
- 46) Melissen, Jan (2005) The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, New York: Palgrave Macmillan.
- 47) Richmond, Yale (2008) Practicing Public Diplomacy, Oxford and New York: Berglahen Books.
- 48) Snow, Nancy. & Tylor, M. (2009) Routledge Handbook of Public Dtiplomacy, New York: Routledge.
- 49) USIP (2011) “Tracks of Diplomacy”. Glossary of Terms for Conflict Management and Peace building, accessible at: <http://glossary.usip.org/resource>.
- 50) White, Brian (2001) “Diplomacy”, in John Baylis and Steve Smith (Eds.), the Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Oxford: Oxford University Press.